

Məhəmməd Füzuli—500

III

Сөһәр еркәндир.. Худма-ни һәјет сүһи күнөшһини ишһығында даһа јарашығы көрүнүр. Ејванһи гөншһри-дәки күл-чичөк колларының арасында кәзишөн гоча ајағ сахлајыб әлини үрәјиниң үс-түнө гојур.

— Хәстәлик гочалығын ән вәфалы һәмдәмидир. Һара кетсә, һарда олса даима онунладыр. Гочаның башы дунјаның дәрди-сәринә гарышыб өз сәһһәтини унуданда хәстәлик һәнуз өзүнү көстәриб дејир ки, мән дә вара-м вә гәбр евинчәһән сәһһи-ләјәм.

Әбасының чибиндөн тәс-бәһини чыхардык чевирә-чевирә күл-чичөк колларының арасында кәзинир.

Бу ара Бурһан ејвана чы-хыр. Сөһәриң ајдынлығында һәјәт-бачаја маралға көз кәздирир. Ев саһибни бағ-чада көрүб о да һәјәтә енир.

— Сабаһыңыз хејир, әми-чан!

Гоча архаја дөнүб гонағы күмраһ көрүнчә ејни ачы-лыр.

— Агибәтин хејир олсун, оғул. Кечәни нечә јатмысан? Бары раһат динчәлә билдин-ми?

— Биз сәфәрә чыхдығымыз отуз үч күнүн әрзиндә биринчи дөфәдир ки, белә раһат вә асудә јатмышам.

— Чох шадам ки, биздә динчәлә билмисән. Сәһи әмин едирәм ки, әкәр бир нечә күн бурада галсан лап әмәлличә динчини аларсан. Бура сақитликди, әлә-ајаға долашан јохду ки, истира-һәтинә мане олсун.

— Чох сағ олун. Мәнә сы-ғыначәг вердијиниз көрә миннәтдарам. Даһа бурда галыб јеринизи дар еләмәк истәмирәм. Дүнән кечә кет-мәлијдим. Сизин сөзүңздән чыха билмәдим.

Гоча кедиб бәзәк агачла-рының арасында гојулмуш көдәк гычлы јасты отура-чада әјләшир вә Бурһана да јанында әјләшмәји тәк-лиф едир.

— Кәл отур, даныш көрүм Бағдада һардан кәлмисән, ни-јә кәлмисән? Гијәфәндән, ләһчәндән Гағгаз әһлине охшајырсан.

— Дүз бујурурсунуз, мән Гағгазһанам, Кәнчә шәһәр-риндән.

— Кәнчәдән?

— Бәли.

— Нә көзәл шәһәрдәһсән. Демәли шәһ-сәһәт пәјгәм-бәри Шәјх Низаминиң јер-лисисән! Илјас Јусиф оғлу Низами... Мән бу гәһәһәт-дәм ки, јер үзүнүн бүтүн шаирләри Кәнчә торпагына, улү шаирин мөзарыны зијар-әтә кетмәлидирләр. Ора дунјаның мүгәддәс јерлә-риндән биридир. — Фикир-ли-фикирли әлини сағгалы-нда кәздирир. — Оғул, бәс сән Бағдада белә нә кәзир-сән? Бура нијә кәлмисән?

— Мән Кәнчәдән Ираги-Әрәбә тәк кәлмәһишәм. Атамла бир јердәјдик. Кәрбә-лаја, Имам Һүсејнин түр-бәсини зијарәтә кедирдик.

Гоча тәсбәһини чибинә го-јуб әлләриңи гојунда чар-пазлајыр:

— Вәс нијә белә тәксән, атан һардады?

— Атам... О... О јохду...

— Атана нә олду?

— Өлдү... — Гәһәрдән бо-газы говушур. Удгуна-удгу-на. — Мән ону Кәрбәла јо-лунда сәһрада дәһн еләдим.

— Јолда хәстәләнмишди?

— Хејр, ону өлдүрдүләр...

— Өлдүрдүләр?! Гоча оту-рачагдан галхыр. — Нијә өлдүрдүләр, кимләр өлдүрдү-ләр?

— Мән бу дәһшәтли фа-чиәһи сизә данышыб сәһәр-сәһәри әһвалынызы позмаг истәмирәм.

Гоча Бурһаның әлиндән јапшыбыб тәһкид еләјир:

— Даныш, оғул, даныш! Мән һәјәтда чоһ инсан фа-чиәһәриниң, мүсибәтләриниң шаһиди олмушам. Дәрдини бәјан елә, бәлкә сәнә бир кәмәјим дәјди.

— Бу гајыкешлијә, хејир-хаһлыға көрә сизә миннәт-дарам, әмичан. Мән дунјада ән әзиз адамчымы итиришәм. Артыг һеч бир гуввә ону кер-ни гајтара билмәз.

— Ағыр дәрди. Әвәсиз иткиди. Инсан өлдүрмәк ән бөјүк чинајәтди. Бу чина-јәти һеч вәһлә, һеч кәсә бағышламаг олмас. Бары чинајәткар јахаландымы, чә-засына чатдымы?

— Хејр. Вә јәгин ки, ча-һиләр һеч заман бу чина-јәтин чәзасыны чәкмәјәчөк-ләр. — тәссүфлә: — Әкәр

(Әввәли гәзәтийзиниң 15 ијул нөмрәсиндә).

о мөгәмда мөндә силаһ ол-сајды гатилләрә аман вер-мәздим. Ики нәфәр бош әл-лә, онлардан да бири хәстә, үч пәзәвәнк, силаһлы гулдур-ра нејнәјә биләрди?! — Гулдурлар сизә басғын еләјәндә бәјәм јаныңызда ајры бир адам јох иди ки, сизә һәјан олсун?

— Бәдбәхтликдән һәндә-вәрдә инс-чинс јох иди.

— Бәјәм сиз бу гәриб јер-дә сәфәрә елә ики нәфәр чыхмышдыныз?

— Хејр. Дәстәмиздәки зәвварларың һамысы Азәр-бајчандан иди. Бақыдан, Шамаһыдан, Гарабағдан. Бә-ләдчимиз гоча әрәблә ијир-ми алты нәфәрдик.

— Гулдурлар сизә басғын еләјәндә бәс онлар һардајды-лар?

— Бизи гојуб кетмишди-ләр.

— Кетмишдиләр?.. Нәдән өтүрү?

— Онларың бу ишдә күна-һы јохду.

да галды, гулдурлардан би-ри әлиндәки гәмә илә киши-нин тәпәсийдән елә бир зәр-бә ендирди ки, о јерә сәрә-ләнди. Мән кәмәјә кетмәк истәјәндә габағымы кәсди-ләр. «Дајан! — дедиләр, — јохса сәһи дә онун көкүнә саларың. — Јенә дөнүб сү-раһының үстүндәки бағлыја ишарә еләди. — О китаб әлимдә иди. Атамың һалың-дан бәрк никарандым. Үрә-јимдә «Ја рәбб!» дејиб кита-бы башымың үстүнә тутдум, фикирләшдим ки, әкәр мән дә онун кими вурсалар зәр-бә китаба дәјәр. Мән өзүмү атама јетирмәјә маҷал елә-јәрәм. Өтсәк дә бир јердә еләрик. Китабы башымың үстүндә тутуб «Сизи анд вер-ирәм Гур'ани-Кәримә. Си-зи анд верирәм Гур'ани-Кә-римә» дејә атама сары кәдә-дә саның мо'чүзә баш вер-ди. Гулдурбашы «Гур'ани.. Гур'ани!» дејә ваһимә елә кер-ни чәкилди вә јолдашла-рына ишарә еләди ки, тез

— түркчә јаздығы ше'рлә-ри әзбәрдән билән аз дејил. Мирзә Талыбың, ханәндәлә-рин дилиндән ешитдијим гә-зәлләри сә'јлә топлајыб үзү-нү көчүрдүм. Диван дүзәл-дим. Сәһифәләри гызыл сују илә нахышладым. Китаби мөшиндән чалд чәкдим. Ону да дејим ки, биз дәдә-бабадан зәркәр олмушуг. Кәнчәдә һамы бизә зәр-кәр Тәһмәзин ушагла-ры дејир. Кәнчәлиһәр Ширваншаһ Ибраһимә һә-дијә етдикләри үзүјү вә онун хатуну үчүн сырға-узуқ дәстини дүзәлтмәји улу бабам зәркәр Тәһмәзә е'ти-бар еләјибләр. Дејиләнә көрә бу һәдијәләр шаһын вә онун хатунунун чоһ хо-шуна кәлиб. Атам шәһәри-мизин сајылан зәркәри иди. Сәһәтини мәнә дә өјрәтмиш-ди. Нечә ил иди ки, зәркәр дүканымызда она көмәк елә-јирәм. Өтән Новруз бајра-мы әрәфәсиндә, ахырыңчы чәршәһбә ахшамы Фүзули диваныны һазыр еләдим. Атам бахыб бәјәнди. Кәрбә-лаја зијарәтә кетмәјә һазыр-лашырды. Елә онда ата-оғул белә гәрәра кәлдик ки, мән дә она гошулум. Бир јердә өв-вәлчә Имам Һүсејниң түр-бәсини зијарәт еләјәк, ордан да раһатча кәләк Фүзули-ни көрмәјә. Сәфәрә чыхма-мышдан габаг Кәнчә шәјхия-дән ешитмишдик ки, Мәһәм-мәд Фүзули нечә илди ки, Кәрбәладан Бағдада көчүб. Бу диваны апарып улу сә-һәткәра евиндә тәгдим едә-чөдик. Сөзүнә ара верир. Кәрбәла зијарәти бизә гис-мәт дејилмиш. Бунунла белә мән ордан Кәнчәјә гајытма-дым. Гәт еләдим ки, Бағда-да, севимли шаиримиз Мә-һәммәд Фүзулинин көрүшү-нә кедим. Имам Һүсејниң түрбәсини зијарәт еләмәк галсын асудә вахта. Ора бе-лә овгатла кетмәк дүз ол-маз. Аллаһ гојса бир нечә ил-дән сонра көләрәм Ираги-Әрәбә. Анчаг Фүзули илә көрүшү сонраја сахламаг гәти јарамаз. Шаир гочалыб. Дејиләнә көрә сәһһәти дә һеч јахшы дејил. Инсанла-рын дәрдини чәкәнләр әд-тән чоһ јашамырлар. Мән ону мүтләг инди көрмәли-јәм. Кеч кәс билмир ки, са-баһ башына нә көләчөк. Ди-лим-ағзым гурусун, Аллаһ еләмәмишдән шаир дунјасы-ны дәјишә биләр, онда мән Ираги-Әрәбә кәлиб Бағдадда чанлы Фүзулини көрмәјиб кетдијим үчүн өмрү боју әзаб чәкәрәм.

Гоча әлини аталыг нәва-зиши илә Бурһаның чибинә гојур.

— О барәдә нараһат ол-маја биләрсән, оғул, мән әминәм ки, сән о әзабы чәк-мәјәчөксән.

— Мән дә о фикирдәјәм. Јәгин сиз ону таныырысы-ңыз. Зәһмәт олмаса евини мәнә нишан верәрсиниз, бир аздан кедиб бу китабы вер-рәрәм она. Анчаг инди тез-дир. Бәлкә Фүзули һәлә јатыр. Бу вәдә гочаны на-раһат еләмәк инсафдан де-јил.

— Мән буну гәти дејә би-ләрәм ки, Фүзули бу вәдә-ләр јатмыр, О, һәр күн сүб-һүн көзү ачылмамышдан ојаныр.

Бурһан мат-мәттәл гочаның үзүнә бахыр.

— Ону елә тез көрмәк ис-тәјирәм ки... Дејирсиниз ди-ваны мән елә инди апарыб верим?! — Даныша-даныша кедиб ејванһи сүраһысының үстүндән бағлыны көтүрүб ачыр. Ичиндән чилди гызыл су илә нахышланмыш бир китаб чыхарыр вә ону гочаја көстәрир. — Кәрәсән буну бәјәнәрми?

Гоча диваның чилдинә һејранлығыла тамаша еләјир. Күлүмсәјә-күлүмсәјә ачыб илк сәһифәјә бахыр.

— Архајын ол, оғул, Фү-зули буну бәјәнәчөк. Инди-јәчәчән һеч бир хәтәт, һеч бир кәғгаш онун белә бир диванының һазырламајыб.

Бурһан фәрәһләнир:

— Һардан билирсиниз?

Гоча китабы вәрәгләјиб сәһифәләрдәки зәриф, гызы-лы нахышлара баха-баха дејир:

— Сәһин көрмәк истәдијин Мәһәммәд Фүзули мәнәм.

Бурһан диксиниб һејрәт-дән керн чәкилр. Көзләри бәрәлә-бәрәлә гочаја бахыр.

— Сиз Мәһәммәд Фүзули-синиз?! Шаир Фүзули?! — Һә, оғул, мән Мәһәм-мәд Фүзулијәм.

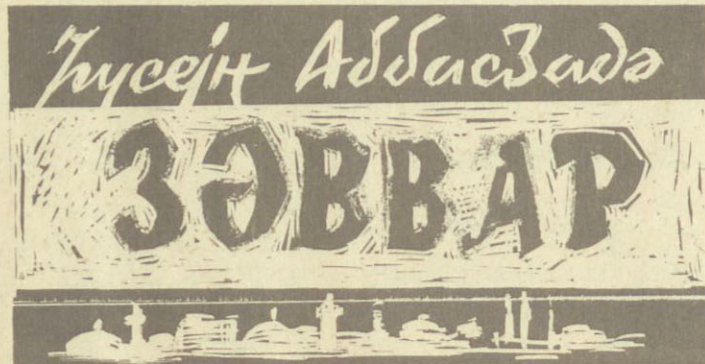
Бурһан шашыра-шашыра күлүмсәјир.

— Инана билмирәм, вал-лаһ инана билмирәм...

— Инан оғул, инан.

— Ичәзә верин әлиниздән өпүм, бөјүк Устад.

Бурһан әјилиб еһтирам-ла Фүзулинин әлиндән өпүр.

НОВЕЛЛА

— Сәбәби нә иди? Даныш, акаһ елә мән.

— Бәләдчимиз дунјакөр-мүш адамды. Сәһраны јахшы таныјырды. Бизи раһат јол-ларла апарырды. Дејиләнлә-рә көрә Кәрбәлаја дәрд-беш мәнзиллик јолмуз гал-мышды. Атам гәфилдән бәрк хәстәләнди. Һәрәрәти галхды. Сонра јазыг киши-ни титрәтмә тутду, диши-дишинә дәјирди. Зәвварла-рын бәзиләриндә дава-дәр-ман отлары варды. Онлар-дан вердиләр. Зәнчәфил дәмләдиләр, ичди. Бириндә кечи пији варды, онунла атамың күрәкләрини јах-шыча һөвкәләдиләр. Үстүнү басдырдым, чадырда јатды.

Јол јолдашларының бириниң белә хәстәләндијинә көрә дәстә сәһрада ләнкиди. Атам көрдү ки, чамаат онун уб-та-тындан јаман әзијјәт чә-кир. Бу вәзијјәтдә о һеч чүрә јолдашларына гошулу-б кедә билмәз. Деди ки, даһа ләнкимәсинләр. Бизи гојуб кетсинләр, ата-оғул бир-и-ки күн орда галарың, мән ки-шија гуллуг едәрәм, о бабат-лашандан сонра биз архадан кәлән зәввар дестәләриниң биринә гошулуб кедәрик Кәрбәлаја. Орда сорагла-шыб тапышарың. Јолдаш-ларымыздан чоһу бу тәклифә разы олмады. Ахырда атам Имам Һүсејниң мүгәддәс түрбәсинә анд верди. Онла-ры биртәһәр јола кәтирди. Јолдашларымыз бизим үчүн бир нечә күнлүк азугә гојуб кетдиләр.

Мән вахтлы-вахтында ата-ма дава-дәрман верирдим. Киши јаваш-јаваш дирчә-лирди. Беләчә үч күн кечди. Дәрдүнчү күн сәһәр тездән, сүбһүн сәр-һилдә чадыры-мызын бөјрүндә әјләшиб— дүнән кечәдән ејванһи сү-раһысының үстүндә галмыш гара бағлыја ишарә еләјир — о китабы охујурдум. Кө-зүмә узагдан бир нечә га-ралты дәјди. Елә зәһн елә-дим ки, зәввар дестәсиди, кәлир. Буну тез атама хә-бәр вердим. Киши дә севин-ди, бир аз күмраһлашды да. Јәтагдан галхыб чадырдан чәлә чыхды. «Нә јахшы ол-ду, оғул — деди. — Алла-һын кәмәји илә мән сағалы-рам, биз дә онлара гошулуб келәрик Кәрбәлаја». Даја-ныб үмидлә көләчләри көз-ләдик. Анчаг сән демә он-лар зәввар јох, гулдурлар имиш. Бу сәһраларда узаг-дан кәлән гәриб зәвварлары сојуб-талајан гулдур дестә-си. Үч нәфәр атлы, силаһ-лы пәзәвәнк әрәб кәтиб чады-рымызы дөврәлә алды. Би-зи өлүмлә һәдәләјиб пулла-рымызы-гызылларымызы вер-мәји тәләб еләдиләр. Пул-ларымыз, гижмәтли шәјәр-дән нәјимиз вардыса атам вермишди, мән сахлајырдым. Кәтириб онлары гулдурба-шыја вердим. «Һамысы бу-дур. Биздә һеч нә галма-ды». — дедим. О мәнә инан-мады. Атамың үстүнә чығыр-ды. Сән дә кәтир көрәк нә-јин вар, јохса икнинизи дә доғрајачајың. Атам анд-аман еләјиб, деди ки, онда һеч нә јохду. Кишиниң сөзү ағзын-

атлара минсинләр. Онлар јәһәрләрә сычрајыб атлары гова-гова арадан чыхдылар. Һөвләк атамың јанына чум-дум. О көзләрини јуммуш-ду, аста-аста нәфәс алыр-ды. Башының ганы јердә лахталанмышды. Әл-ајаға дүшүб јарасыны сарымаг ис-тәдим. Атам әлимдән јапшы-шыб гојмады. Вә зәһф сә-лә «Мәнимки бурачанмыш, оғул — деди. — Гүрбәтдә тәк галырсан. Мәни елә бу-радача дөһн елә. Кәрбәла-дан узаг олса да бураларың торпагы мүгәддәсдир. Онла-ра Имам Һүсејниң мүбарәк гәдәмләри дәјиб. Бу мәним үчүн шәрәфди». — дејиб ке-чинди. Вәсијјәтинә әмәл еләјиб атамы сәһрада дөһн еләдим. Галмышдым чыхыл-маз вәзијјәтдә. Ата дәрди, тәһһалыб, нәбәләдик, бош чиб... Һара кедәјдим, нејл-әјәјдим?! Ијирми үч иллик өмрүмдә нә белә бөјүк дәр-д, нә дә белә мүсибәт көрмүш-дүм. Дүшдүјүм белә мәнә карыхдырмышды. Атамың мөзары башында отуруб до-јунча ағладым.

О дәһшәтли күн даһа сәһ-рада кечөләмәдим. Кедиб бир инсан мөскәһына чата-н-зачан мәнә көрәк олан шә-ләрдән дүјүнчә бағлајыб ат-дым дагыма, кәлдијимиз јолла керн гајытдым. Гә-риб, гызмар сәһрада бир күн долашандан сонра ахыр ки, бир јохсул кәндә јетишдим. Дәрдиниң данышыдым. Мәнә һәјан олуб, әл тутдулар. Он-лара Бағдада кетмәк истәди-јими билдирдим. Дедиләр ки, Бағдад ордан чоһ узаг-дыр. Мән дедим ки, нә гә-дәр узаг олса да ора кедә-чөјәм. Шәһәрин сәмтини көстәриб, јолу нишан верди-ләр. Нә башынызы ағрыдым. Данышыласы дејил. Бура кәлиб чатаначан анадан әм-дијим суд бурнумдан кәл-ди.

Гоча Бурһаның мүсибәт-лә долу һекајәтиниң үрәк а-рысы илә динләди.

— Башына ләһшәтли гәза кәлиб, оғул. Чоһ шүкүр ки, һеч олмаса сән о мүсибәт-дән саламат чыхмысан. Дәр-д-бәлалар архада галыб. Ин-шаллаһ, саламат да гајы-дарсан јурдунуза.

— Көрәк дә...

— Оғул, бәс бу дәрди-сә-рин ичиндә Бағдада кәл-мәкдә мөгәдин нә иди?

— Аллаһа, Имам Һүсејнә нахош кетмәсин, Бағдада кәлмәк истәји Кәрбәлаја ке-диб Имам Һүсејниң мөзары-ны зијарәт етмәк гәдәр ән бөјүк арзум иди. Мән мәд-ресәдә охујанда бир гоча мүәллимиңиз варды. Алы Мирзә Талыб. О, Мәһәммәд Фүзулинин вурғуну, маһир биличиси иди. Мирзә Талыб, бөјүк шаирин түрк дилинә олан әсәрләриниң чоһуну әз-бәрдән сәләјирди. Һәмишә бизә онлардан охујуб, бе-тләрин, мисраларың мәнәла-рычы ачырды. Мирзә Та-лыб бу јолла Фүзулини биз-зә дә севдирди. О чагдан мән Фүзулиниң диваныны тәртиб етмәк һәвәсинә дүш-дүм. Кәнчәлә Фүзулини чоһ севирләр. Өз ана дилимиздә